

Друга світова війна

- Друга світова війна — наймасштабніша світова війна в історії людства. Почалася 1 вересня 1939 і тривала до 2 вересня 1945, коли на борту лінкора «Міссурі» підписано капітуляцію Японії перед союзними державами. Друга світова війна значно вплинула на долю людства. В ній брала участь 61 країна (80 % населення Землі). Воєнні дії відбувалися на територіях 40 країн. До збройних сил було мобілізовано 110 млн. осіб у всьому світі. Загальні людські втрати досягли 50-55 млн. осіб, з них загинуло на фронтах 27 млн.
- Датою початку війни прийнято вважати 1 вересня 1939 року, коли Німеччина розпочала окупацію Польщі; Британія та Франція оголосили війну Німеччині через два дні. Інші дати початку війни: початок японської інтервенції в Манчжурію 13 вересня 1931 та початок другої японсько-китайської війни 7 липня 1937 року.

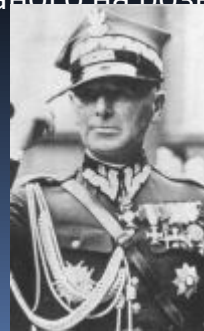
Причини війни

- Питання про причини Другої світової війни залишається в історичній науці досить дискусійним і неоднозначним. Але більшість дослідників виділяють такі основні причини:
- Версальсько-Вашингтонська система, що встановила несправедливі кордони (ігнорування етнічного принципу) та систему економічних і політичних взаємин;
- фашистські та мілітаристські держави на чолі з Німеччиною, Італією і Японією були невдоволені Версальською системою і прагнули до нового перерозподілу світу, до захоплення колоній, джерел сировини і ринків збуту, які тоді знаходилися переважно під контролем Великої Британії, Франції і США;
- підготовка СРСР до світової революції;
- неефективність Ліги націй;
- загострення суперечностей між великими державами через глибоку економічну кризу;
- політика потурання агресорам, яку проводили Велика Британія та Франція, сподіваючись задовольнити їхні апетити.

Рядянсько-Японсько конфліти

- 9 липня 1938 року радянські війська стали підтягуватися до кордону з Маньчжурією. 11 липня японські газети опублікували повідомлення про порушення радянськими прикордонниками кордону Маньчжурії, а 12 липня прикордонники захопили сопку Заозерну, яка перебувала на території маріонеткової держави. Уряд Маньчжурської держави 14 липня 1938 року заявив протест про порушення свого кордону. Після цих подій неминучим став збройний конфлікт. 29 липня японські війська перейшли кордон СРСР. Бої тривали до 11 серпня 1938 року і закінчилися повним розгромом японських військ на радянській території.
- У травні 1939 року на допомогу Монгольській народній республіці, яка боролася проти Японії, відповідно до радянсько-монгольського договору про взаємодопомогу, СРСР направило війська в МНР під командуванням комкора Жукова. У запеклих боях біля ріки Халхин-Гол радянські і монгольські війська розгромили японські військові частини. У серпні 1939 року Японія визнала свою поразку.
- Розгром японської армії на Халхин-Голі став провалом десятилітнього японського зовнішньополітичного курсу, спрямованого на розв'язання війни з СРСР і зіграв вирішальну роль у ненападі Японії на СРСР.

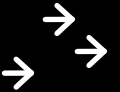
Битва за Атлантику

- Незважаючи на відмову від мирної конференції, Велика Британія та Франція з вересня 1939 по квітень 1940 року продовжували пасивну війну без жодних спроб наступу, тому цей етап війни називають «Сидяча» або «Дивна війна». Активні бойові дії відбувались лише на морських комунікаціях. Ще до війни німецьке командування направило в Атлантичний океан 2 лінкора і 18 підводних човнів, які з початком військових дій розпочали напади на торговельні судна Великої Британії і союзних їй країн. З вересня по грудень 1939 року Велика Британія втратила від ударів німецьких підводних човнів 114 суден, а 1940 року — 471 судно, німці ж 1939 року позбулися лише 9 підводних човнів. Удари по морським комунікаціям Великої Британії призвели до втрати до літа 1941 року 1/3.
- 23 жовтня німецький військовий корабель «Дойчланд» привів до Мурманська перехоплений в Атлантиці американський пароплав-рефрижератор «Сіті оф Флінт» з німецькою командою на борту. Це спричинило скандал: США мали всі підстави оголосити СРСР війну чи принаймні розірвати всі відносини, але не зробили цього. Взагалі, за домовленістю з Кремлем, німецькі пароплави могли ховатися від англійського флоту у Мурманську, і там у вересні—жовтні зібралось близько 40 німецьких суден, серед яких — один із найбільших і найшвидших трансатлантичних лайнерів «Бремен», здатний швидко перекидати дивізії на великі відстані. У жовтні розширено й розбудовано надану Рейху на Кольському півострові військово-морську базу Теріберка (на схід від Мурманська), німецька назва «Basis Nord», яка доти могла приймати тільки підводні човни.

Битви в Африці, Середземномор'ї та на Балканах

Після вступу Італії у війну, італійські війська починають бойові дії за контроль над Середземномор'ям, Північною та Східною Африкою. 11 червня 1940 року італійська авіація завдає удару британській військово-морській базі на Мальті. 13 червня італійці бомбардують британські бази в Кенії. На початку липня італійські війська вторгаються з території Ефіопії та Сомалі в британські колонії Кенію та Судан, однак через нерішучість дій далеко просунути їм не вдається. З серпня 1940 італійські війська вторгаються в Британський Сомаліленд. Користуючись чисельною перевагою, їм вдається витіснити британські і південноафриканські війська через протоку в британську колонію Аден.

Напад на СРСР

- 22 червня 1941 року рано вранці Німеччина за підтримки своїх союзників — Італії, Угорщини, Румунії, та Словаччини — раптово [28][29] і без попередження[30] напала на СРСР. Почалася Німецько-радянська війна, яку у радянській та сучасній російській[31] історіографії називають Великою Вітчизняною Війною.
- Німецькі війська завдали потужного раптового удару по всьому західному радянському кордону трьома групами армій: «Північ», «Центр» та «Південь». Першого ж дня знищено або захоплено значну частину радянських боєприпасів, пального і військової техніки; знищено близько 1200 літаків. 23 — 25 червня радянські фронти намагаються завдати контрудари, проте зазнають невдачі.
- 22 червня о 6.05 ранку радянські літаки бомбардували фінські лінкори у ВМБ Соттунга, о 6.15 — укріплення острова Альшер в архіпелазі перед містом Турку, а о 6.45 — транспортні судна в порту Корпо. О 7.55 почали діяти батареї радянської артилерії на острові Ханко. В Петсамо по одному из суден вівся артилерійський вогонь через державний кордон[32]. 25 червня радянські літаки бомбардують фінські аеродроми, цього ж дня Фінляндія оголошує війну СРСР. Фінські війська переходять у контрнаступ і незабаром повертають собі Карельський перешийок, раніше захоплений Радянським Союзом, не перетинаючи старий фінсько-радянський кордон на Карельському перешийку. 29 червня німецькі та фінські війська проводять наступ в Заполяр'ї, Але просування вглиб радянської території зупинено.

Напад на СРСР

Другий етап битви за Атлантику

- З літа 1941 року основною метою дій німецького та італійського флотів в Атлантиці стає знищення торгових суден, щоб ускладнити доставку у Велику Британію озброєння, стратегічної сировини та продовольства. Німецьке та італійське командування використовувало в Атлантиці переважно підводні човни, які діяли на комунікаціях, що зв'язували Велику Британію з Північною Америкою, африканськими колоніями, Південно-Африканським Союзом, Австралією, Індією та СРСР.
- З кінця серпня 1941 року за домовленістю урядів Великобританії та СРСР почалися взаємні військові поставки через радянські північні порти, після чого значна частина німецьких підводних човнів почала діяти в Північній Атлантиці. Восени 1941 року, ще до вступу у війну США, німецькі підводні човни нападають на американські кораблі. У відповідь конгрес США 13 листопада 1941 року прийняв дві поправки до закону про нейтралітет, згідно з якими знімалась заборона на вхід американських кораблів у зони військових дій та дозволялось озброювати торгові судна.
- Із зміцненням протичовнової оборони на комунікаціях в липні — листопаді 1941 істотно зменшились втрати торгового флоту Великобританії, її союзників і нейтральних країн.
- Однак невдовзі німецький флот на короткий час перехопив ініціативу. Після вступу у війну США значна частина німецьких підводних човнів почала діяти в прибережних водах Атлантичного узбережжя США. У першій половині 1942 року втрати британсько-американських суден в Атлантиці знову зростають. Але удосконалення методів протичовнової оборони дозволяє британсько-американському командуванню з літа 1942 року поліпшити обстановку на атлантичних морських комунікаціях, завдати ударів німецькому підводному флоту і відтіснити його в центральні райони Атлантики.
- Загалом, незважаючи на деякі успіхи, Німеччина не змогла зірвати британсько-американські морські перевезення. До того ж, з березня 1942 року британська авіація починає стратегічні бомбардування важливих економічних центрів і міст Німеччини, союзних і окупованих країн.

Захоплення територій Німеччиною

Німецька окупація України

- Питання остаточних легальних форм Райхскомісаріату Україна та правового статусу його мешканців Гітлер залишив неясними. Національні почування українців у Райхскомісаріаті Україна мали підтримуватись настільки, наскільки така політика ділила українців та росіян, усуваючи небезпеку спільного протинімецького фронту. Це були головні мотиви, наприклад, для введення в Райхскомісаріаті Україна, поряд з німецькою урядовою мовою української з виключенням російської; карбованця замість рубля тощо. Поза тим нацистська політика ослаблювала та сповільнювала ті потенційні чинники національної свідомости, які могли стати важливим елементом у змаганнях до незалежності взагалі. Ослаблення населення з біологічного погляду велося виморенням голодом, обмеженням санітарно-медичної обслуги, нелюдською поведінкою з вивезеними до Німеччини українськими робітниками (приблизно 1,5 млн) і радянськими військовополоненими та масовими екзекуціями різних груп населення за фактичну чи явну підтримку руху опору.

18 січня внаслідок наступу Червоної Армії прорвано кільце блокади навколо Ленінграда. Блокада тривала з 8 вересня 1941 року по 27 січня 1944 року — 872 доби.

Впродовж зимового наступу Червоної армії і наступного контрнаступу вермахту у Східній Україні в центрі радянсько-німецького фронту утворився виступ завглибшки до 150 і шириною до 200 кілометрів, обернений на захід (так звана «Курська дуга»). Німецьке командування вирішило здійснити стратегічну операцію на Курському виступі. Для цього розроблено і в квітні 1943 року затверджено військову операцію під кодовою назвою «Цитадель». Маючи дані про підготовку німецьких військ до наступу, Ставка Верховного Головнокомандування вирішила тимчасово перейти до оборони на Курській дузі і в ході оборонної битви знекровити ударні угруповання ворога і цим створити сприятливі умови для переходу радянських військ у контрнаступ, а потім у загальний стратегічний наступ.

Британо-американський десант в Італії

10 липня 1943 року союзники висадилися в Сицилії. Італійські війська здалися майже без бою, а опір союзникам чинив німецький 14-й танковий корпус. 22 липня американські війська захопили місто Палермо, і німці відступили на північний схід острова до Мессинської протоки. До 17 серпня німецькі частини, втративши всю бронетехніку і важке озброєння, переправилися на Апеннінський півострів. Одночасно з висадкою на Сицилії сили «Вільної Франції» висадилися на Корсиці (операція «Везувій»). Поразка італійської армії значно погіршила становище в країні. Зросло невдоволення режимом Муссоліні. Король Віктор Емануїл III вирішив заарештувати Муссоліні і поставити на чолі країни уряд маршала П'єтро Бадольо.

У вересні 1943 року британо-американські війська висадилися на півдні Апеннінського півострова. Бадольо підписав з ними перемир'я і оголосив про вихід Італії з війни. Однак, скориставшись розгубленістю союзників, Гітлер звільнив Муссоліні (див. Операція «Дуб»), і на півночі країни було створено маріонеткову державу Італійська соціальна республіка.

Восени 1943 року війська США та Великобританії просувалися на північ. 1 жовтня союзники та італійські партизани звільнили Неаполь, до 15 листопада союзники прорвали оборону німців на річці Вольтурно і форсували її. До січня 1944 року союзники досягли німецьких укріплень «Зимової лінії» біля Монте-Кассіно і річки Гарільяно. У січні, лютому і березні 1944 року вони тричі атакували німецькі позиції щоб прорвати оборону противника на

Радянський наступ

- 23 червня радянські війська перейшли в широкомасштабний наступ на фронті від Балтики до Карпат (операція «Багратіон») на центральній ділянці фронту. Німецька армія опинилася в катастрофічному становищі під подвійним ударом і почала стрімко відкочуватись на Схід. 28 червня радянські війська зайняли Могильов, 3 липня — Мінськ, 13 липня — Вільнюс, 27 липня — Львів. Метою радянських військ був вихід до кордонів Вісла — Нарев. Після важких наступальних боїв 29 липня війська 1-го Українського фронту форсували Віслу в районі Сандомира. Лише на заході Латвії оточене угруповання німецьких військ змогло протриматися до закінчення війни.
- Від першого серпня до другого жовтня 1944 року відбувається Варшавське повстання, організоване Армією Крайовою у Варшаві проти Третього Рейху. Метою повстання було звільнення Варшави й відновлення некоммуністичної Польщі. Повстанці зазнали поразки.
- Внаслідок наступу радянських військ на півночі Фінляндія у вересні підписала угоду про перемир'я з Великобританією і СРСР і зобов'язалася сприяти виходу з країни німецьких військових з'єднань. Контроль за виконанням умов перемир'я здійснювала контрольна комісія союзників. Німецькі війська відмовились виходити з території Фінляндії, колишні союзники почали воювати один проти одного.
- Почався наступ військ Червоної Армії на Прибалтику. Після вдало виконаної Східно-Померанської операції радянським військам вдалося створити плацдарм для подальшого наступу у берлінському напрямку.
- 20 серпня почалась Яссько-Кишинівська операція. Червона Армія знищила групу німецьких армій «Південна Україна» і зайняла Румунію. 23 серпня в Бухаресті відбувся антидиктаторський переворот, підготовлений королівським двором, антинімецьки налаштованою верхівкою армії та кількома антифашистськими партіями, включаючи Компартію (КПР). 24 серпня Румунія оголосила війну нацистській Німеччині.
- Радянський Союз нотою від 5 вересня оголошує війну Болгарії, Червона армія входить у Болгарію 8 вересня, 9 вересня внаслідок перевороту ліквідовано монархію. Болгарія оголошує війну Німеччині.
- 12 вересня в Москві радянський уряд від імені союзників — СРСР, Великобританії і США — підписав угоду про перемир'я з новим румунським урядом, за якою СРСР повернув собі Бессарабію і Північну Буковину, однак Румунії поверталась Північна Трансільванія.
- Німці почали евакуацію військ з території Югославії і Греції, де владу в свої руки беруть народно-визвольні рухи.

Підсумок німецько-радянської війни

- Внаслідок німецько-радянської війни загинуло понад 30 мільйонів осіб. Це був найкривавіший театр воєнних дій під час Другої світової війни. В боях було задіяно найбільше наземних сил за всю історію воєн 20 століття. Конфлікт супроводжувався великими втратами як серед військового, так і цивільного населення. Характерною ознакою протистояння була ідеологічна боротьба — комунізму і націонал-соціалізму, яка сприяла жорстокості у війні. Під час конфлікту обидві сторони широко застосовували тактику «випаленої землі», масові розстріли, знищення населених пунктів тощо.
- Жертвами цієї війни стали, за деякими оцінками, близько 27 млн. громадян СРСР. (Офіційна кількість втрат з боку Німеччини — 13 млн. осіб.) За підрахунками інституту історії України НАН України, в лавах Червоної армії загинуло 3,5-4 млн. українців, у радянських партизанських формуваннях — від 40 до 60 тис., у загонах ОУН та УПА — понад 100 тис. Прямі людські втрати України, за оцінками цього інституту, становлять 8-10 млн., демографічні — 10-13 млн. осіб.
- На території України німці спалили разом із мешканцями 250 сіл. У 230 концтаборах і гетто, а також в інших місцях масового знищення від рук нацистів загинуло 5,5 млн осіб. Близько 2,5 млн полягло на фронтах. З 2,8 млн осіб, яких гітлерівці вивезли до Німеччини з СРСР для роботи на промислових підприємствах і в сільському господарстві, близько 2,4 млн були з України. Втрати українського народу у війні становили 40-44 % від загальних втрат СРСР

Наслідки

Війна завдала народам світу величезних людських і матеріальних утрат. Кількість жертв досі точно не встановлено. За приблизними підрахунками, у війні загинуло понад 60 млн осіб, 90 млн стали інвалідами. Військові витрати та збитки склали 4 трильйони доларів США. Матеріальні витрати досягли 60-70 % національного доходу учасників війни. Лише промисловість Великої Британії та Німеччини виготовила 652,7 тис. літаків (бойових і транспортних), 286,7 тис. танків, самохідних знарядь і бронемашин, понад 1 млн артилерійських знарядь, понад 4,8 млн кулеметів (без Німеччини), 53 млн рушниць, карабінів і автоматів і величезну кількість іншого озброєння та спорядження. Війна спричинила колосальні руйнування, знищення десятків тисяч міст і сіл, незліченні біди десятків мільйонів людей.

